

**MAKTAB O'QUVCHILARINI KASB-HUNARGA YO'NALTIRISHDA
AMALIYOTCHI PSIXOLOGNING MUHIM VAZIFALARI****Mamatova Extiborxon Sotimxonovna***Namangan viloyati Chust tumani 40-umumiy
o'rta ta'lim maktabi amaliyotchi psixologi*

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada maktab o'quvchilarini kasb-hunarga yo'naltirish jarayonida amaliyotchi psixologning o'rni, vazifalari hamda psixologik yondashuvlari yoritiladi. O'quvchilarning qiziqishlari, qobiliyatlari va individual xususiyatlarini aniqlash, kasb tanlashga tayyorlash, ongli kasbiy yo'nalish berish jarayonining nazariy va amaliy asoslari tahlil etiladi. Shuningdek, maktab, oila va jamiyat hamkorligining ahamiyati ham ko'rsatib beriladi.

Kalit so'zlar: kasb-hunarga yo'naltirish, amaliyotchi psixolog, o'quvchi shaxsi, kasbiy qiziqish, qobiliyat, motivatsiya, psixologik diagnostika, kasb tanlash, ta'lim jarayoni.

KIRISH

Maktab o'quvchilarini kasb-hunarga yo'naltirish bugungi kunda ta'lim tizimining eng muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Chunki o'quvchining kelajakdagi hayot yo'lini to'g'ri tanlashi uning shaxs sifatida shakllanishi, jamiyatda o'z o'rnini topishi va kasbiy muvaffaqiyatga erishishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Bu jarayonda amaliyotchi psixologning roli alohida ahamiyat kasb etadi. U o'quvchining ichki imkoniyatlarini aniqlash, qiziqish va qobiliyatlarini rivojlantirish hamda ongli kasb tanlashga yo'naltirishda muhim vazifalarni bajaradi.

Kasb-hunarga yo'naltirish jarayonida psixologning eng asosiy vazifalaridan biri o'quvchining individual psixologik xususiyatlarini o'rganishdan iborat. Har bir o'quvchining temperament, qobiliyat, qiziqish, motivatsiya va shaxsiy xususiyatlari turlicha bo'ladi. Psixolog diagnostik metodlar, suhbat, kuzatish va testlar yordamida o'quvchining kasbiy yo'nalishga moyilligini aniqlaydi. Bu ma'lumotlar o'quvchiga mos kasb tanlashda muhim asos bo'lib xizmat qiladi.

Amaliyotchi psixolog o'quvchilarda kasb tanlash motivatsiyasini shakllantirishda ham faol ishtirok etadi. U o'quvchilarga turli kasblar haqida ma'lumot berish, ularning jamiyatdagi o'rni va ahamiyatini tushuntirish, o'z qobiliyatiga mos yo'nalishni tanlashga yordam berish orqali ongli qaror qabul qilishga yo'naltiradi. Bunda o'quvchining ichki qiziqishi va shaxsiy ehtiyojlari asosiy mezon sifatida e'tiborga olinadi.

Kasb-hunarga yo'naltirish jarayoni faqatgina kasb tanlash bilan cheklanmaydi, balki o'quvchining o'zini anglash, o'z imkoniyatlarini baholash va kelajak rejasini

shakllantirishni ham o'z ichiga oladi. Psixolog o'quvchilarda o'ziga ishonch, mas'uliyat hissi, mustaqil fikrlash va maqsad qo'yish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Bu esa kasbiy o'zini anglash jarayonini mustahkamlaydi.

Maktab sharoitida amaliyotchi psixologning vazifalaridan yana biri ota-onalar va pedagoglar bilan hamkorlikni yo'lga qo'yishdir. Ota-onalarning farzand qiziqishlariga e'tiborli bo'lishi, o'qituvchilarning esa o'quvchining o'quv faoliyatidagi yutuqlarini to'g'ri baholashi kasb tanlash jarayonini samarali tashkil etishga yordam beradi. Psixolog bu jarayonda maslahat beruvchi, yo'naltiruvchi va muvofiqlashtiruvchi sifatida ishtirok etadi.

Kasb-hunarga yo'naltirishda psixologik treninglar, suhbatlar, kasb tanlash bo'yicha seminarlar va diagnostik tadbirlar muhim ahamiyatga ega. Bu mashg'ulotlar orqali o'quvchilar turli kasblar bilan tanishadi, o'z qobiliyatlarini sinab ko'rish imkoniyatiga ega bo'ladi va kelajak rejalari haqida ongli tasavvur hosil qiladi.

Shuningdek, psixolog o'quvchilarning kasb tanlash jarayonida uchraydigan psixologik to'siqlarni aniqlash va bartaraf etishda yordam beradi. Masalan, o'ziga ishonchsizlik, noto'g'ri stereotiplar, tashqi bosim yoki noto'g'ri yo'naltirish kabi omillar o'quvchining to'g'ri qaror qabul qilishiga to'sqinlik qilishi mumkin. Psixolog bu muammolarni suhbat va maslahatlar orqali bartaraf etishga intiladi.

Maktab o'quvchilarini kasb-hunarga yo'naltirishda amaliyotchi psixologning vazifalari keng qamrovli va mas'uliyatlidir. U o'quvchilarning individual xususiyatlarini o'rganish, kasbiy qiziqishlarini rivojlantirish, ongli tanlov qilishga yo'naltirish, ota-ona va pedagoglar bilan hamkorlikni yo'lga qo'yish orqali o'quvchining kelajak hayotiga mustahkam poydevor yaratadi. To'g'ri tashkil etilgan psixologik yo'naltirish jarayoni o'quvchilarning jamiyatda o'z o'rnini topishiga, kasbiy jihatdan yetuk shaxs bo'lib shakllanishiga xizmat qiladi. Kasb-kishining mehnat faoliyati, doimiy mashg'uloti turi, muayyan ish turini malakali bajarishga imkon beradigan bilim, mahorat, tajribani talab etadi. Kasb inson uchun zarur bo'lgan, bo'sh vaqtida shug'ullanadigan, Vatani uchun xizmat qiladigan ishdir. Kasblarni hamma ham egallay olmaydi. Kasb o'rganish uchun eng avvalo o'qish va bilim olish zarurdir. Bilim olish igna bilan quduq qazishdek gap. Agar insonda bilim bo'lmasa u o'zi istagan biror bir kasbni egallay olmaydi. Hayotda kasblar shunchalik ko'pki, ular orasidan bittasini tanlash shunchalik qiyin. Shunga qaramasdan inson o'zi yoqtirgan, kasbli kishilarni ko'rib shu kasbni yoqtirib qolib shu kasbni egallashga harakat qiladi.

Kasb qanchalik muvaffaqiyatli tanlansa, inson o'zini shunchalik baxtli his qiladi. Ammo har qanday muttaxislikni egallash uchun yaxshi o'qish va tanlanga kasbga ko'proq qiziqish kerak. Shunday qilib, insonning kasbiy shakllanish muammolarini o'rganish ham fundamental ham amaliy tadqiqotlarning dolzarb vazifalaridan sanaladi. O'z-o'zini anglashning chegaralanganligi bu-erkinlikni chegaralanishi hisoblanadi. Agarda mutaxis o'zini chuqur bilsa, boshqalarni ham

chuqur tushuna oladi. Shaxsiy ma'suliyatlilikni qabul qilish ham muhim sifatlardan hisoblanadi. Insoniyat paydo bo'libdiki u har doim o'zini boqishga, ehtiyojlarini qondirishga harakat qilgan va hozirda ham shu yo'ldan bormoqda. Inson o'z ehtiyojlarini eng avvalo oziq – ovqat, boshpana, kiyim – kechaklarga bo'lgan ehtiyojlarni qondirishdan boshlagan. Keyinchalik yangi sivilizatsiyalar paydo bo'lgach, ya'ni insoniyat madaniyatlashib borgan sari o'z ehtiyojlariga kerak bo'lgan maxsulotlarni ishlab chiqara boshlagan. Bular eng avvalo shu sohadagi kasb egalarini paydo bo'lishiga va jamiyatni shu maxsulotlarga bo'lgan ehtiyojini qondirishga intilishlarni paydo qilgan. Jamiyat rivojlana borgan sari yangi kasblar paydo bo'lgan va rivojlanib borgan. Insonlar esa yaxshi yashashga intilganlar. Buning uchun kasb tanlaganlar, tajriba oshirganlar va bilimlarni to'plaganlar.

Kasb – inson ish faoliyatining ma'lum tajriba, tayyorgarlik talab etadigan faoliyat turi, sohasi, hunardir. Kasbga umumiy yoki maxsus ma'lumot hamda amaliy tajriba yo'li bilan erishiladi. Kasb ichida mehnat faoliyatining eng tor xarakteri bilan ajralib turuvchi ixtisoslari bor. Ba'zi kasblarda bir qancha ixtisoslar masalan: chilangar kasbida – remontchi chilangar, asbobsoz chilangar, yig'uvchi chilangar kabi yo'nalishlar mavjud. Dunyoda 60 ming (qiyoslash uchun Rossiyada 20 ming) O'zbekistonda 6 mingdan ziyod kasblar mavjud.^[1] SHuni aytish joyizki jamiyat rivojlangan sari kasblar ham ko'payib boradi. SHu bilan birga kasb bu jamiyatdagi qabul qilingan huquqiy – normativ qonunlarga amal qilishi zarur bo'ladi.

Yoshlarning kasb tanlashlari maktabdan boshlanadi. Bunga ularni tayyorlab borish zarur bo'ladi. Buni psixolog olim Anvar Jalolov o'zining "Kasb qanday tanlanadi" kitobida shunday ko'rsatib beradi. Xilma – xil va qiziqarli kasblarni tanlashning asosiy maqsadi yaxshi yashash va yaxshi kasbni tanlash hisoblanadi.

O'zi uchun qiziqarli bo'lgan kasb insonni har doim o'z ustida ishlashga, uni yaxshiroq bilishga olib keladi. Insonda kasb tanlash jarayonini yana shu muallif quyidagicha belgilaydi. Insonda ma'lum kasbga, uni egallashga xavas, mayil, orzu, ishtiyoq, xafsala bo'lmasa u hech qanday kasbni egallay olmaydi. Insondagi shu jarayonlar odamning o'z kelajagini to'g'ri anglashga, tushunishga olib keladi. Unda istak, xohish paydo bo'ladi. Bular bolada ma'lum bir maqsadni shakllanishiga va bu yo'lda iroda kuchini sarf qilishga olib keladi. Irodali inson o'z maqsadi sari intiladi va orzu havaslariga erishadi. Bunda bolaBunda bolada paydo bo'luvchi xavas atrofdagi insonlarni kuzatish orqali, ularga aytilgan maqtov so'zlarini tinglash va uning mahoratiga qoyil qolish, odamlarni uning mahoratini maqtashlari, bu insonni bilimdonligi, qo'lidan ko'plab ishlar kelishini kuzatishi unda shu insonga o'xshashga xavasni uyg'otadi. Unda orzu, armon, tilak, ishtiyoq va xafsala paydo bo'ladi. Bu jarayonlar bolada uyg'onayotgan ehtiyojlar va manfaatlar bilan bog'liq bo'lib uni o'z oldiga qo'ygan maqsadlarini amalga oshirishning xissiyotlari, irodalari bilan bog'liq jarayondir. Katta bo'lib borayotgan bolada xavas paydo bo'ladi. Kasbga nisbatan

olganda bolani shu kasbga qiziqishi, intilishi, mayli, xohish, istak va orzusi bo'lib ko'zga tashlanadi. Bu yo'lda bola o'ziga tilak tilab shu kasbni egallashga bo'lgan intilishi sodir bo'ladi. Agarda bola o'z tilaklarini xafsala bilan amalga oshirmasa, xarakter qilmasa bu armon va orzu bo'lib qoladi. Insondagi istak ma'lum darajada anglangan bo'lsa, tilak – xavafga aylanib ketishi mumkin. Tilak – havas intilishning shunday bir turidirki, bunda inson faqatgina qanday maqsadga intilayotganligini biladi, lekin bu maqsadga erishish yo'llarini aniq bilmaydi. Bunday tilak bo'lgan paytda bolada ko'pincha yangi intilish paydo bo'ladi. Bunda bolada tilakka erishish uchun vosita va yo'llar qidirish, ba'zi vaqtda esa o'zida tug'ilgan tilakni bosishga intilish hosil bo'ladi. Agarda amalga oshirish uchun vosita va yo'llar topilsa, u vaqtda tilak to'la anglangan va maqsadga intilishning vosita va yo'llarini aniq anglanganini ko'rsatadi. Tilakni tobora anglanib borishi natijasida xohishga aylanib boradi. Xohish esa to'la anglangan intilishdir. Bunda inson maqsadi sari anglangan xarakterlarni bajarishga tayyorlanadi va o'z irodasini shu maqsad sari yo'naltiradi.

XULOSA

Kasb tanlashda inson irodaviy xarakterlarni amalga oshiradi. Irodaviy xarakterlar – ilgari mo'ljallangan xohish bilan amalga oshiriladigan xarakterlardir. Insondagi bu irodaviy harakatlar ixtiyorsiz va ixtiyoriy ravishda bo'lishi mumkin. Ixtiyoriy xarakterlar insonni anglangan va o'z xohishi bilan bajariladigan harakatlari hisoblanadi. Irodaviy xarakterlar motivlar asosida amalga oshiriladi. Motivlar kurashi natijasida inson o'zining maqsadlaridan kelib chiqib qarorlar qabul qiladi va shu qarorlarni amalga oshirish uchun intiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. A.Jalalov kasb qanday tanlanadi. 2010 Y. 62 b.
2. I.A.Karimov Barkamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining poydevori.1998.17b
3. Sobirovna, U. M. (2022). INTERACTIVE LEARNING METHODS USED IN THE EFFECTIVE ORGANIZATION OF TECHNOLOGY COURSES. *Open Access Repository*, 9(11), 106-113
4. Ziyo.net